Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

De Unie voor de Middellandse Zee: enige kans van slagen?

Bilal Benyaich

> It is my belief that in this global age a Union of our size, with our interests, history and values, has an obligation to assume its share of responsibilities (..). We could, in theory, walk away from these responsibilities – but we could not escape the consequences of doing so (...). The question, therefore, is not *whether* we play a global role, but *how* we play that role.
>
> JAVIER SOLANA (2002, p. 3)

1. Inleiding: de zoektocht naar een partnerschap

Op 13 juli 2008 werd een 'nieuwe' Unie voor de Middellandse Zee (UMZ) boven de doopvont gehouden, ofschoon Euromediterrane relaties sinds 1995 binnen het kader van het Euromediteraan Partnerschap (Barcelonaproces) worden onderhouden. Het geesteskind van EU-voorzitter Frankrijk moest het slabakkende Barcelonaproces nieuw leven inblazen en de Franse *grandeur* op de internationale scène vergroten. Zal deze 'nieuwe' samenwerking aan de zuidzijde van de Europese Unie in de toekomst een belangrijke rol spelen, of heeft zij feitelijk geen kans van slagen?

Het belang van de mediterrane landen, en *in extenso* alle Arabische landen, spruit voort uit de geografische nabijheid en de zoektocht naar een stabiel nabuurschap. Hierbij primeert sinds 1995 de drang naar een 'interregionaal' vrijhandelsregime met de mediterrane landen. Het uitblijven van regionalisering in de Arabische wereld heeft de EU er niet van weerhouden om een partnerschap gebaseerd op vrijhandel vorm te geven, maar dan enkel met de Arabische oeverstaten van de Middellandse Zee. De laatste jaren echter zijn de prioriteiten uitgebreid. De huidige en toekomstige uitdagingen zijn immers op zowat alle vlakken groot. De gerevitaliseerde multilaterale samenwerking moet het hoofd bieden aan de uitdagingen van de 21e eeuw voor Europa en zijn zuidelijke buren: de demografische evoluties en migratie, politieke malaises en de opkomst van de politieke islam, economische vooruitgang, stabiele energievoorzieningen, ecologische degradaties en verwoestijning, maritieme veiligheid en de resolutie van het Israëlisch-Palestijns conflict.

In wat volgt zal ik eerst stilstaan bij het Barcelonaproces en de hoofdreden van zijn mislukking: de fragiliteit van het vredesproces van Oslo. Nadien zal de genese van de UMZ en de relevantie hiervan voor beide oevers van de Mid-

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

dellandse Zee, onder de loep genomen worden. We zullen ook stilstaan bij het institutionele en procedurele raamwerk, gevolgd door een analyse van de plaats die conflictresolutie krijgt in de UMZ, geïllustreerd met de recente oorlog in Gaza. De ontkoppeling met het Israëlisch-Palestijns conflict zal onmogelijk blijken. Deze duiding zal toelaten om de slaagkansen van de UMZ beter te kunnen inschatten.

2. De genese van het Euromediterrane raamwerk

2.1. *De faling van een regionale Arabische strategie*

Sinds begin jaren negentig is er een geografische polarisatie, die de vorm aangenomen heeft van regionale organen. Regionalisering is een politiek-economisch antwoord op de uitdagingen die het mondialiseringsproces biedt aan de Westfaalse (natie))statenorde. De Europese Unie is de oudste van deze regionale constructies, maar ook in Zuid-Oost Azië (Asean) en Noord-Amerika (Nafta) hebben zulke organen het licht gezien. De verwachting begin jaren negentig dat ook de Arabische landen zich op economisch vlak in een sterker regionaal orgaan zouden organiseren kwam echter niet uit. De Arabische Liga, die sinds 1945 dienstdoet als intergouvernementele rondetafel, is er nooit in geslaagd om het pan-Arabische politieke en economische ideaal te verwezenlijken. De landen van de Maghreb poogden in 1989 dan maar een douane-unie op te richten, de Unie van de Arabische Maghreb. Echter dit interessant experiment zou botsen op de verschillende economische structuren en politieke prerogatieven van de desbetreffende landen. Marokko en Tunesië bij wijze van voorbeeld hadden de structurele aanpassingsprogramma's van het IMF vervolledigd, tegenover een Algerije dat nog in volle transitiefase zat. Bovendien lag Marokko, dat de Westelijke Sahara sinds de Spaanse terugtrekking uit dat gebied in 1975 controleert, overhoop met Algerije dat de independentisten van Polisario bleef steunen.

Hoewel de Arabische landen een coherente culturele ruimte vormen, is de integratie op economisch en politiek vlak tijdens en na de Koude Oorlog dus nooit echt van de grond gekomen. Tijdens de jaren negentig bedroeg de intra-Arabische handel niet meer dan 5 à 6 procent. Vandaag bedraagt de intra-Arabische handel 12 procent en dit is vergeleken met andere gebieden in de wereld nog steeds opvallend laag (Khader, 2008, 181). De politieke integratie doet het niet veel beter. Het enige politieke regionale succes is het feit dat de Arabische Liga meermaals (maar niet altijd) met één stem sprak als het over Israël ging. Maar verder dan het declaratoire is men nooit geraakt (Schulz & Schulz, 2005, 1989-1991). Het uitblijven van een Arabische regionaliseringsdynamiek ondermijnt de positie van de Arabische staten, daar een regionale paraplu bescherming kan bieden tegen globaliseringsgolven door de integratie in de wereldeconomie op gecontroleerde wijze te bewerkstelligen.

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

2.2. *Het primaat van de handelsbetrekkingen*

Het einde van de Koude Oorlog zou een katalyserend effect hebben op de denkoefeningen omtrent multilaterale samenwerking tussen de beide oevers van de Middellandse Zee. De periode daarvoor getuigde niet van een gestructureerde samenwerking tussen de mediterrane landen. Het Gerenoveerd Mediterraan Partnerschap (GMP, 1972-1992) trachtte de associatieakkoorden van na de dekolonisatiegolf op elkaar af te stemmen. De Europese Gemeenschap (EG) raakte echter niet verder dan de commerciële drempel en een verhoging van de hulp. Dit was eveneens het geval voor de *Redirected Mediterranean Policy* (RMP), die even het licht zag in 1992 (Biscop, 2003, 26). Zowel de GMP als de RMP zouden weinig verhelpen aan het politieke en (voor de mediterrane landen) economische deficit dat resulteerde uit de associatieakkoorden.

Door het uitblijven van economische en politieke regionalisering in de Arabische wereld en door de inconsistentie en eenzijdigheid van de RMP en de GMP, zouden er vanuit de EG verschillende voorstellen tot verbetering de revue passeren: de Conferentie voor Veiligheid en Samenwerking in de Middellandse Zee, de '5 + 5', het Mediterraan Forum en de Mediterrane Raad. Op het Mediterraan Forum na, dat nog steeds dienst doet als beleidsvoorbereidend orgaan, werden drie van de vier voorstellen door interne onenigheden aan beide zijden van de Middellandse Zee nooit (helemaal) geoperationaliseerd (Khader, 1999, 422; Aliboni, 1999, 88-89).

In 1993 werd het grootste obstakel voor een Euromediterraan, multilateraal raamwerk opgeheven, en werd de weg gebaand voor het zogeheten Euromediterraan Partnerschap. Immers, begin jaren negentig ging Israël binnen het proces van Madrid, onder auspiciën van de VS en de Sovjet-Unie, de dialoog aan met zijn Arabische buren. Parallel hiermee ging het in het geheim onder bemiddeling van Noorwegen rechtstreeks gesprekken aan met de PLO. Deze processen resulteerden in een *détente* en de start van een vredesproces: het Osloproces.

2.3. *Euforie leidt tot de geest van Barcelona*

De nieuwe wind die zich meester maakte over beide oevers van de Middellandse Zee, naar aanleiding van het vredesakkoord van Oslo, werd – op enkele kritische stemmen na – in de hele wereld op euforie en opluchting onthaald. Een vredesproces tussen Israël en de Palestijnen was de *conditio sine qua non* voor een multilateraal partnerschap met alle landen die grenzen aan de Middellandse Zee. Vooral Frankrijk, Spanje en Italië zagen zo de mogelijkheid in beeld komen om met de Arabische mediterrane buurlanden samen te werken rond economie, migratie, veiligheid en andere hete hangijzers. Zij waren grote pleitbezorgers om dit te verwezenlijken binnen een breder en integraal partnerschap. Dat ook Jordanië de uitnodiging kreeg om deel uit te maken van het partnerschap – als land dat niet grenst aan de Middellandse Zee – onderstreept het belang dat de EU hechtte aan de normalisering van de betrekkingen van de Joodse staat met zijn

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

Arabische buren. Dat de weg naar Barcelona door Jeruzalem loopt is met andere woorden ontegensprekelijk.

Bovendien waren er ook gunstige intra-Europese ontwikkelingen. De ondertekening van het Verdrag van Maastricht, en de mutatie van de Europese Politieke Samenwerking in het meer geïntegreerde Gemeenschappelijke Buitenlands- en Veiligheidsbeleid, betekende een stap voorwaarts in de creatie van een 'politiek Europa'. De nieuwbakken Europese Unie (EU) had de ambitie om uit de schaduw van de VS te treden en een relevante internationale actor te worden. Dat de EU de vraag van de VS om als volwaardig lid te worden opgenomen binnen het Barcelonaproces van de hand wees, getuigt van deze ambitie. De EU was vastberaden om in dit gebied van vitaal strategisch belang een grotere en meer autonome rol te spelen.

De stichtingsconferentie van het Barcelonaproces vond plaats op 27 en 28 oktober 1995. Naast de Europese ministers van Buitenlandse zaken waren hun ambtsgenoten uit Algerije, Cyprus, Egypte, de PLO namens de Palestijnse Autoriteit, Israël, Jordanië, Libanon, Malta, Marokko, Syrië, Tunesië en Turkije van de partij. De Arabische Liga, de Unie van de Arabische Maghreb en Mauritanië mochten plaatsnemen als waarnemers. Libië werd uitgesloten als gevolg van resolutie 731 van de Veiligheidsraad betreffende zijn verantwoordelijkheid in de Lockerbie-aanslagen.

2.4. *De kritiek op het partnerschap*

Het Euromediterraan Partnerschap bestaat uit drie luiken. Het eerste luik betreft het politiek en veiligheidspartnerschap. Dit is erop gericht om "een ruimte van vrede en stabiliteit te creëren, gebaseerd op mensenrechten en democratie". Deze doelstellingen worden nagestreefd door de institutionalisering van een multilaterale en bilaterale dialoog. Het tweede luik was "To create an area of shared prosperity through the progressive establishment of free trade between the EU and its Mediterranean partners and amongst the partners themselves". Richtdatum voor het tot stand brengen van deze vrijhandelszone, de hoofddoelstelling van het partnerschap, was 2010. Ten slotte was het derde luik een cultureel en sociaal partnerschap, dat de focus legde op de interculturele dialoog, wederzijdse verstandhouding tussen de volkeren van de regio en de ontwikkeling van vrije en bloeiende burgersamenlevingen (Barcelonaverklaring, 1995).

Er was ook kritiek. Farrell, Hettne en Van Langenhove (2005, p. 197) stellen terecht vast dat dit initiatief gecreëerd werd om de relaties tussen Europa enerzijds en het Midden-Oosten en Noord-Afrika anderzijds te transformeren door een deel van de Arabische landen te dopen en te integreren als 'mediterrane' landen binnen een Europees raamwerk. Zo werd de Arabische wereld verdeeld in 'mediterraan' en 'niet-mediterraan'. De mediterrane 'regio' heeft echter geen formele existentie en is dus als sociaal construct geschapen ten bate van de Europese belangen. *Dependencia*-theoreticus Samir Amin (2005, 87) wees op "the exclusive logic of globalized neoliberalism", waarbij de EU binnen deze nieuwe 'regio' de kern zal zijn die de geïnstitutionaliseerde periferie onder zijn controle heeft.

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

Twee andere hiermee samenhangende visies zijn het vermelden waard. Enerzijds is er het 'neoliberaal regionalisme' van Hettne (2005), dat in essentie niet verschilt van het geglobaliseerde neoliberalisme van Amin. Hettne ziet het als de springplank naar een globaal neoliberalisme. Anderzijds stellen Schimmelfennig en Hanno (2007, 14) dat het Euromediterraan Partnerschap voldoende financiële, juridische en economische prikkels bevat die een hefboomeffect kunnen genereren ter verandering van het sociaaleconomische en politieke weefsel van de mediterrane oeverstaten. Maar dat gebeurt wel op een manier die de belangen van de EU behartigt; een *positive sum game* dus.

2.5. *Ontsporing Osloproces ondermijnt de Barcelonaconsensus*

Het veiligheidsdilemma tussen Israël en respectievelijk Syrië, Libanon en de Palestijnse Autoriteit werd door het vredesproces wat ontdooid, maar zeker niet tenietgedaan. De moord op Yitzak Rabin door een joodse kolonist en het groeiende militantisme van Hamas deden Israël in 1996 afglijden naar een verkiezingsoverwinning van het reactionaire *Likud* van Benyamin Netanyahu. Het complete wantrouwen was weer helemaal terug van weggeweest.

De oorlog tegen Libanon in de zomer van 1996 (Operatie *Grapes of Wrath*) en de bloedige inval van het Israëlische leger in de Westelijke Jordaanoever en de Gazastrook brachten het vredesproces tot stilstand. Syrië en Libanon agendeerden het escalerende Israëlisch-Palestijns conflict op de eerstvolgende politieke Euromediterrane top. Zeer tegen de zin van de Arabische landen die zich achter de Syrisch-Libanese agendering schaarden, deed het toenmalige Nederlandse voorzitterschap er alles aan om de escalatie in het Nabije Oosten buiten het Barcelonaproces te houden. Dit stootte Frankrijk tegen de borst, omdat het de Arabische landen zou aliëneren van het Barcelonaproces. Het brutale en buitenproportionele optreden van de regering Netanyahu in de bezette gebieden en de daaruit resulterende impasse van het politiek partnerschap zouden haarfijn aantonen dat de afscheiding van het proces van Barcelona en dat van Oslo onmogelijk is in de feiten.

Betekent dit dat we toen al konden spreken van een faliekante mislukking van het politiek partnerschap? In zekere zin wel: het politiek partnerschap was een maat voor niets zonder de hete politiek-militaire hangijzers in de regio erin te bespreken (Israël-Palestina, Cyprus, Westelijke Sahara). De Vasconcelos (2001, 37) en Biscop (2003, 40-41) wijzen ons echter wijselijk op het feit dat Libanon, Syrië en Israël ondanks dit alles aan boord zijn gebleven. Deze realiteit zien zij als een *confidence and security building measure* op zich: het Euromediterraan Partnerschap bood immers het enige multilaterale raamwerk waarbinnen op hoog niveau, en dit op regelmatige basis, dialogen werden gevoerd waar de Arabische landen én Israël aan deelnamen. Maar dat het Israëlisch-Arabisch conflict een demper vormde op (*bottom-up*) regionalisering is overduidelijk. Tijdens de tweede helft van de jaren negentig en het begin van dit decennium zou de regio-

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

naliseringsdoelstelling ondergesneeuwd worden door het Israëlisch-Arabisch antagonisme.

Het Europese nabuurschapsbeleid (European Neighbourhood Policy, ENP), dat resulteerde uit de Europese Veiligheidsstrategie (2003), stapte van deze multilaterale aanpak af. De intrede van het flankerende nabuurschapsbeleid werd door nogal wat analisten, waarnemers en functionarissen als de voorbode gezien van het ten grave dragen van het Barcelonaproces. Dat was echter zonder Nicolas Sarkozy gerekend. Reeds tijdens zijn verkiezingscampagne in het voorjaar van 2007 maakte hij zijn plannen kenbaar om een 'echt' regionaliseringsproces op gang te trekken – een Unie.

3. Weg van de Unie

3.1. *Het voorspel: terugschroeven van de Franse ambities*

De UMZ kunnen we gerust het geesteskind van de Franse president, Nicolas Sarkozy, noemen. Hij was vastberaden om het mislukte proces van Barcelona nieuw leven in te blazen. Om haar historische en culturele betrokkenheid en legitimiteit in Noord-Afrika en het Midden-Oosten te etaleren, verwijst de vijfde republiek onder Sarkozy vandaag opnieuw naar de slogan van de Gaullisten tijdens de Algerijnse onafhankelijkheidsoorlog: "La Mediterranée traverse la France comme la Seine traverse Paris". Hiermee werd de natuurlijke verwevenheid van de Franse metropool en haar Algerijnse kolonie annex provincie onderstreept.

Tijdens de presidentiële verkiezingscampagne in het voorjaar van 2007 pleitte Sarkozy in één adem voor een Unie die enkel (!) de landen zou incorporeren die grenzen aan de Middellandse Zee, en dit zowel aan Europese als aan Arabische zijde (Corm, 2008). Het zou de eerste keer zijn dat een president van een van de grootste EU-lidstaten publiekelijk het falen van het Barcelonaproces toegaf. Het veto van Merkel deed Sarkozy in het zand bijten. Duitsland zag zich gepasseerd, ondanks zijn status als grootste investeerder in de mediterrane landen, maar bovenal verzette Merkel zich tegen een Mediterrane Unie die een aanzienlijk deel van de EU zou uitsluiten. In een dergelijk construct zou het zwaartepunt van de macht immers in Parijs liggen. Bovendien was het een kopie van de vijftien jaar eerder afgevoerde '5 + 5' en het Mediterraan Forum. Deze werd afgevoerd ten voordele van het Euromediterraan Partnerschap waar heel het gewicht van de EU in kon geworpen worden. Angela Merkel sprak dreigende taal: als de Fransen hun plannen zouden doorzetten, zou dit letterlijk 'een nieuwe grens' trekken tussen de respectieve landen. Op 5 december 2007 verklaarde ze in Berlijn in niet mis te verstane bewoordingen haar afkeuring.

Sarkozy werd door zowat alle betrokkenen en *stakeholders* onder vuur genomen. De topambtenaren die twaalf jaar gewerkt hadden aan het Barcelonaproces waren niet te spreken over het gelijkschakelen van hun werk met een mislukking; Spanje en Italië waren niet opgezet met de eenmansactie van Sarkozy, wat leidde tot de Top in Rome, waarin overeengekomen werd dat het project een Spaans-

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

Italiaans-Frans voorstel werd; Turkije zag weerom een daad van vijandigheid jegens zijn toetredingsproces, ofschoon Erdogan op de Europese top van 20 december 2007 in Rome diets werd gemaakt dat het project geen alternatief zou zijn voor het toetredingsproces; het Portugese voorzitterschap maakte de meest relevante opmerking door te stellen dat een lancering van een nieuwe Unie voorafgegaan moet worden door een oplossing voor de politieke problemen in het Midden-Oosten.

De Arabische landen zagen in de UMZ een toenadering van de EU – met Frankrijk voorop – tot Israël, want Sarkozy had duidelijk gesteld dat de UMZ *un nouveau cadre* zou vormen voor de klassieke of gaulliaanse 'Arabische politiek' van Frankrijk (Sarkozy, 2007). Voortaan zou de veiligheid van Israël primeren – de Israëli's behoorden dan ook tot de meest enthousiasten. Ondanks het Israëlisch-Arabisch antagonisme vormden de Arabische landen geen monolithisch geheel. Ook realistische, staatscentrische overwegingen namen in de aanloopfase de bovenhand. Marokko was niet bepaald gunstig gezind jegens het voorstel omdat het een *upgrade* van zijn associatieakkoord met de EU wilde (wat ondertussen gebeurd is). Egypte daarentegen was duidelijk opgezet met het initiatief en hoopte een rol van betekenis te kunnen spelen. Tunesië wilde dan weer terugkeren naar de '5 + 5'-formule waarin enkel de Maghreblanden en de Zuid-Europese landen nauw zouden samenwerken.

De Duitse amendering van het initiële plan kreeg met de steun van de Visegradlanden (Tsjechië, Polen, Hongarije, Slowakije) de bovenhand. Er werd besloten alle 27 Europese lidstaten in te sluiten en deze nieuwe Unie gemakkelijkheidshalve in te schakelen in het reeds bestaande raamwerk van het Barcelonaproces. Het afstappen van het initiële, ambitieuze Franse voorstel zou ook leiden tot een aanpassing van de naam: 'Unie *van* de Middellandse Zee' veranderde in 'Unie *voor* de Middellandse Zee'. De verandering van het voorzetsel is een subtiele maar veelzeggende stap die de initiële grondgedachte – de Unie als regionaal project – tenietdeed. Het werd een eurocentrische Unie van verschillende (loshangende) projecten vóór de landen van de Middellandse Zee. De Europese Commissie kreeg de opdracht om het geamendeerde plan uit te werken dat op 20 mei 2008 werd goedgekeurd door de EU-landen.

3.2. *Institutionele democratisering als troef*

Op 13 juli 2008 werd dit vernieuwde en verbrede Euromediterraan partnerschap boven de doopvont gehouden. De pers was rijkelijk aanwezig, het Franse voorzitterschap boekte een eerste diplomatiek succes. Sarkozy kon een pluim op zijn hoed steken, niet in het minst omdat hij erin slaagde om de Syrische president, Bashar Al Assad, en de Israëlische premier, Ehud Olmert, in dezelfde ruimte te krijgen. *Backstage* echter werd het diplomatieke succes gerelativeerd omwille van de Algerijnse twijfel, het Libische veto, de afwezigheid van de Marokkaanse koning die zijn broer stuurde terwijl de Jordaanse koning zijn kat stuurde, de weerzin van de Turkse premier Erdogan, Israël dat zijn deelname voorwaardelijk stelde aan een onvoorwaardelijke *upgrade* van zijn asso-

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

ciatieakkoord, een eis die weken voordien op de EU-Israël associatieraad principieel onderschreven werd. Kortom, wie de festiviteiten ter lancering van de UMZ op 13 juli 2008 volgde kon alleen maar een groot *déjà vu*-gehalte ontwaren.

De drie bevoegdheden uit 'Barcelona I' blijven de wervelkolom in de UMZ: de politieke en de culturele dialoog worden verdergezet en de economische liberalisering blijft een speerpunt. Ook het vijfjarenplan aangenomen door de partnerlanden in 2005 blijft in voege, evenals de Euromediterrane parlementaire vergadering. Wel is er een groter aantal deelnemers: naast de EU-27 en de mediterrane partnerlanden uit het Barcelonaproces werden ook Mauritanië, Monaco, Kroatië, Albanië, Bosnië-Herzegovina en Montenegro opgenomen. Ook Libië kreeg groen licht maar moest eerst het Barcelona *acquis* incorporeren. Een tweede opvallende nieuwigheid is de democratisering van de instituties van het 'Barcelonaproces-Unie voor de Middellandse Zee'. Daar waar in 'Barcelona I' de instellingen en de administratie exclusief in Europese handen waren, worden deze nu gedeeld onder alle partners (*co-ownership*). Door de afwezigheid van een gedeeld voorzitterschap en secretariaat lag het zwaartepunt bij de EU, wat in contradictie was met het partnerschapsidee (Benita Ferrero-Waldner, 11 juli 2008).

Er werden een tweekoppig voorzitterschap, een gemeenschappelijk permanent comité en een gedeeld secretariaat geïnstalleerd, wat een grote gelijkenis vertoont met de in 1992 door Malta voorgestelde *Mediterranean Council*. De twee voorzitters moeten afkomstig zijn uit de twee 'regio's'. Aan Europese zijde wordt het voorzitterschap waargenomen door de roterende voorzitter van de EU (dit verandert wanneer het Lissabonverdrag in werking treedt). Het voorzitterschap aan mediterrane zijde wordt bij consensus gekozen voor 2 jaar. Tijdens de tweede helft van vorig jaar was Sarkozy voorzitter aan Europese zijde en werd Mubarak gekozen aan mediterrane zijde (Europese Commissie, 2008, 6-7). Het gemeenschappelijk permanent comité, dat in Brussel gelegen is, wordt aangestuurd door de vertegenwoordigers van het tweekoppig voorzitterschap en bestaat verder uit specifiek aangeduide vertegenwoordigers van de EU-lidstaten, de mediterrane partners en de Europese Commissie. Het comité is een beleidsvoorbereidend orgaan voor het presidentschap en de ministeriële vergaderingen, maar dient ook om snel op de bal te spelen als er een crisissituatie ontstaat die snel de consultatie van de Euromediterrane partners vereist.

Het secretariaat verzekert de continuïteit, schrijft projecten uit en verzekert hun implementatie (Europese Commissie, 2008, 7-8). Er werd na intern gekibbel besloten om de zetel van het secretariaat te vestigen in Barcelona, de geboorteplaats van het Euromediterraan Partnerschap. Het secretariaat bestaat uit een secretaris-generaal van mediterrane zijde (die nog niet gekozen is) en vijf adjunct-secretarissen-generaal. De samenstelling is beïnvloed door het verzet van Israel tegen een volwaardig lidmaatschap van de Arabische Liga. Het Franse voorzitterschap gaf daarop de Arabische Liga enkel het recht om de zittingen bij te wonen, zonder stemrecht. In ruil kreeg de Palestijnse Autoriteit één van de 5 adjunct-voorzitters van de UMZ.

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

En ook Israël kreeg een adjunct-voorzitter (Loos, 2008, 18). De vijf adjunct-secretarissen-generaal voor drie jaar zijn nu de Palestijnse Autoriteit, Israël, Griekenland, Italië en Malta. De secretaris-generaal zal nog moeten gekozen worden.

De UMZ is verre van perfect, maar heeft de verdienste dat hij zowel macht als het recht probeert te verzoenen in een omgeving waar er een ongelijke verdeling van macht is onder staten. Dat Frankrijk en Egypte voorzitter zijn getuigt van het realistische element in de UMZ. De creatie van gemeenschappelijke waarden, belangen en identiteiten van het constructivistische. Laatstgenoemde wordt belichaamd door de Schuman-methode waarbij partners zich verzamelen rond projecten waarbij ze gemeenschappelijke belangen hebben. De UMZ zal van start gaan zodra de statuten van het secretariaat goedgekeurd zijn en de secretaris-generaal aangeduid is. Projecten die klaar staan om uitgevoerd te worden zijn een maritiem transportnet naar Noord-Afrika; de vervuiling van de Middellandse Zee terugdringen; de bescherming van burgerrechten; het opstellen van een Mediterraan Plan voor Zonne-energie; en aandacht voor het hoger onderwijs en onderzoek, door onder meer de creatie van een Euromediterrane Universiteit (Europese Commissie, 2008, 4-5 en 10-11; Euromediterrane ministerconferentie, 2008).

3.3. *Conflictresolutie? Botsen op de grenzen van Barcelona…*

In de gemeenschappelijke verklaring van 13 juli 2008 staat conflictresolutie duidelijk vermeld als een van de doelstellingen van de UMZ (artikel 8). Tijdens de ceremonie zei Sarkozy dan ook onomwonden: "together we are going to build peace in the Mediterranean, just as yesterday we built peace in Europe". Sarkozy verwees hiermee naar de vergadering van het Mediterraan Forum, die enkele weken voordien plaats had gevonden en waar "the membership of Israel was among questions we discussed and clarifications were urged on this", aldus Algerijns minister van Buitenlandse Zaken, Mourad Medelci (*Haaretz*, 7 juni 2008). De Arabische landen herhaalden toen dat ze in principe bereid zijn om hun betrekkingen met Israël te normaliseren, en zijn integratie binnen de UMZ te aanvaarden, op voorwaarde dat Israël een einde stelt aan de kolonisatie van de bezette gebieden. Het Saudische vredesinitiatief, dat in 2002 door alle 22 landen van de Arabische Liga werd aangenomen, zou hiervoor als blauwdruk kunnen dienen (Benyaich & Maly, 2008).

Sarkozy's uitspraak was een realpolitieke zet om de Arabische landen gerust te stellen. Hadden zij dan reden tot bezorgdheid? Jazeker. David Martinon, de woordvoerder van de Franse president zei immers op 21 november 2007 voor de *Conseil représentatif des institutions Juives de France* dat de verhouding tussen Frankrijk en Israël "*au coeur de L'Union méditerraneénne*" moest zijn. De angst bij de Arabische landen om een Frans-Israëlische hegemonie in de Middellandse Zee geïnstitutionaliseerd te zien was groot.

De uitspraak van Sarkozy werd hem door een groep Europese landen, onder leiding van Duitsland, niet in dank afgenomen. Zij catalogiseerden zijn uitspraak als onverantwoord (*The Economist*, 17 juli

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

2008). Hier liggen volgens mij drie motieven aan ten gronde. Ten eerste heeft de EU in het verleden gefaald in het aanwenden van haar economische macht om het conflict tussen Israël en de Palestijnen in positieve zin te transformeren. Ondanks het feit dat de EU Israëls grootste handelspartner is (de import van Israël vanuit de EU bedraagt 32 procent, de export naar de EU bedraagt 32 procent, 2005) en veruit de grootste donor van de Palestijnen, is ze er nooit in geslaagd om hier politieke munt uit te slaan. Een voorbeeld van het politieke echec in het aanwenden van de economische macht ligt nog vers in het geheugen. Naar aanleiding van de bloedige invallen van Sharon in de bezette Palestijnse gebieden, én de illegale export van producten vervaardigd in de bezette gebieden onder Israëlisch oorsprongcertificaat, riep het Europees Parlement in 2002 de Europese Raad op om het Euromediterraan associatieakkoord met Israël op te schorten. Toenmalig voorzitter van de Europese Commissie, Romano Prodi, schaarde zich achter de oproep, maar de Europese Raad reageerde in verdeelde slagorde, volgens de eigen nationale belangen en overtuigingen (Benyaich, 2009a).

Ten tweede kwam Sarkozy op het terrein van de VS, wat de pro-Amerikaanse Visegradlanden in het harnas joeg. Bij hen leeft de perceptie nog steeds dat wat *hard power* betreft, tegen de achtergrond van een assertiever Rusland, ze beste maatjes moeten blijven met de VS. Ten derde poogde de EU het conflict dood te zwijgen om zo Israël *absque ulla conditione* te integreren met de Arabische oeverstaten van de Middellandse Zee. Maar hiermee schrijft de EU zich wel in als een niet-relevante politieke actor in de resolutie van het Israëlisch-Palestijns conflict. Bovendien tast dit haar imago van normatieve macht (Manner, 2002) aan. Maar dit schijnt het Franse voorzitterschap niet te deren.

3.4. *De Gaza-oorlog en de informele actie van de UMZ*

Op 27 december 2008 barstte er een oorlog los tussen Israël en het islamitisch-nationalistische bewind van Hamas in de Gazastrook. Met operatie 'Gegoten Lood' zou Israël de raketaanvallen van Hamas wreken. Deze aanvallen hadden 19 Israelische slachtoffers geëist sinds de eerste raket in 2002 werd afgevuurd (*hit rate* 0,5 procent). De eerste dag van operatie zou Israël maar liefst 225 Palestijnen doden, waaronder een aanzienlijk aantal kinderen (*Al Jazeera*, 2009). Israël trachtte onverwijld de oorlog voor te stellen als een daad van zelfverdediging tegen de raketaanvallen van Hamas. Had Khaled Meshaal, de politieke leider van Hamas, immers niet op 14 december aangekondigd dat het zes maanden durende staakt het vuren dat op 19 december zou verlopen niet verlengd zou worden? (Al Jazeera, 2008) Door het principe van de zelfverdediging te gebruiken, het eerste principe van zes binnen het *ius ad bellum* in de *Just War*-traditie (Coppieters & Fotion, 2002), wilde Israël zijn oorlog juridisch kunnen legitimeren en rechtvaardigen.

Het claimen van de Rechtvaardige Oorlog door Israël was echter niet gestoeld op feitelijkheden. Integendeel, Israël had immers het bestand reeds op 4 en 17 novem-

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

ber doorbroken door bombardementen op Gaza, waarbij respectievelijk 6 en 4 Palestijnse doden vielen (Fisk, 2009). Niettemin was Bondskanselier Angela Merkel er als de kippen bij om de oorlog te categoriseren als een rechtvaardige oorlog tegen terreur (*De Standaard*, 2008). De twee principes van het *ius in bello* (oorlogsrecht), het discriminatie- en het proportionaliteitsbeginsel, werden door beide conflictpartijen met de voeten getreden. Israël legde het proportionaliteitsprincipe én discriminatiebeginsel naast zich neer door het loslaten van de land-, lucht- en zeemacht op het dichtstbevolkte gebied op aarde, waarbij een uitzonderlijk hoog aantal burgerslachtoffers vielen, terwijl Hamas met zijn lukrake beschietingen met primitieve, zelfgemaakte raketten het discriminatiebeginsel schond.

Toch bleven de eerste dagen reacties van de EU uit, op een aarzelend voorstel van Sarkozy tot een 'humanitaire wapenstilstand' van 48 uur na; het werd onmiddellijk verworpen door de Israëlische minister van Buitenlandse Zaken, Tzipi Livni (*Haaretz*, 2009a). De eerste week van de oorlog bleef een veroordeling van de niet-discriminerende en buitenproportionele oorlog langs EU-zijde uit. Meer nog, hoewel de EU zich zorgen maakte over het toenemende aantal burgerslachtoffers, schaarden – naast Angela Merkel – ook de Franse president Nicolas Sarkozy, de Italiaanse premier Silvio Berlusconi alsook het nieuwe Tsjechische voorzitterschap zich ondubbelzinnig achter de actie van Israël. Het was "wettelijke zelfverdediging" (*Haaretz*, 2009b).

Sarkozy zag zijn kans schoon om een prominente plaats op te eisen voor Frankrijk in de onderhandelingen rond een staakt het vuren, hoewel de Israëli's achter de schermen de wereld diets hadden gemaakt dat ze voor het aantreden van Obama de oorlog zouden beëindigen. Samen met de Egyptische president, Husni Mubarak, tekende Frankrijk een plan uit om de oorlog en zijn 'oorzaak', de wapens van Hamas, een halt toe te roepen. Het was de eerste officieuze actie van het voorzitterschap van de UMZ die duidelijk aantoonde hoe moeilijk het in de toekomst zal worden voor het voorzitterschap om met de nodige autoriteit de partnerlanden van de UMZ in de pas te laten lopen in geval van acute conflicten.

Tegelijk bracht de eigengereidheid van Sarkozy de tweede pijler van de EU in gevaar. Frankrijk verviel geheel in de realistische traditie alsof de minutieus opgebouwde structuren van een gecoordineerd Europees buitenlands beleid nooit hadden bestaan. Deze werden opgeofferd op het altaar van het Amerikaanse bestuurlijke vacuüm teneinde een centrale 'Europese' rol te kunnen spelen in het Midden-Oostenconflict (Benyaich, 2009b). In zijn *War and Change in World Politics* stelt Robert Gilpin (1981) dat de gedragingen die beloond en bestraft worden in het internationale systeem meestal overeenkomen met een grootmachts eigen belangen. Dat was voor de regionale hegemon Frankrijk in dit geval niet anders: voor Frankrijk vocht Israël tegen een Iraanse satelliet in het Middellandse Zeegebied. De Middellandse Zee uit de Iranese invloedssfeer houden speelde met andere woorden een grote rol in de Frans-Egyptische (en dus UMZ-) interpretatie van de oorlog.

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

De oorlog zou eindigen met 1300 Palestijnse doden, meer dan 5000 zwaargewonde Palestijnen, 13 Israëlische doden waaronder 4 burgers en 2 miljard dollar aan materiële schade in de Gazastrook (*The Economist*, 2009). Waarnemers hadden verwacht dat het Europees Parlement net als in 2002 de opschorting zou vragen van het hele associatieakkoord door het inroepen van de mensenrechtenclausule (artikel 2). Maar dat bleek *wishful thinking*. De resolutie van het Europees Parlement van 15 januari 2009 ging niet verder dan een 'uitstel' van de versterking van het associatieakkoord. Een Europese Unie die zich aan haar 'eigen' waarden en normen had gehouden kon bijna niet anders dan het associatieakkoord opschorten. *Normative Power Europe* kreeg een fikse deuk.

3.5. *Minder intentie, meer consequentie*

Zoals we hebben gezien, is het Barcelonaproces er enkel kunnen komen nadat twee jaar voordien het vredesproces van Oslo een aanvang had genomen. De terugval van het vredesproces in de tweede helft van de jaren negentig, het verstrijken van de procestermijn in 1999 en de daaropvolgende uitbraak van de tweede intifada in september 2000 contamineerden het Barcelonaproces en brachten vooral het politieke partnerschap in het slop. Het werd overduidelijk dat een multilaterale politieke dialoog enkel succesvol kan zijn indien de manifeste en latente conflicten in het gebied ook werden besproken, getransformeerd en opgelost.

Nochtans is van dit besef geen echt speerpunt gemaakt in de 'nieuwe' Unie voor de Middellandse Zee. Ook in de UMZ zal, net als in Barcelona I, geen forum gecreëerd worden om het Israëlisch-Palestijns conflict op te lossen. De uitsluiting van het conflict van het politiek partnerschap was echter een nagel in de doodskist van de geest van Barcelona. Waarom blijft de EU uitgaan van een *top-down*-methodiek, ter integratie van Israël met een deel van de mediterraan-Arabische landen binnen het partnerschap, zonder het einde van de bezetting door Israël hieraan te verbinden? Hier zie ik vier samenhangende redenen.

Vooreerst zijn er de intra-Palestijnse spanningen, die een rechtstreeks gevolg zijn van de boycot door het Kwartet (VS, Rusland, VN & EU) van het nochtans democratisch verkozen Hamas begin 2006. De verkiezing van Hamas wees evenwel niet op de veroovering van de harten van de Palestijnen door de politieke islam, maar eerder op de verwerping van de corruptie van Fatah en het status-quo dat de Palestijnse verzuchtingen deed verdampen. "Onder het voorwendsel dat er geen eenduidig leiderschap meer is in de Palestijnse gebiedende permitteert de EU zich om het Israëlisch-Palestijns conflict weerom te weren uit de vernieuwde Euromediterrane dialoog", aldus Hassan Kreish, vice-voorzitter van de Palestijnse Wetgevende Raad (*Interview*, 17 december 2008). Ook Schumacher (2008, 27) stelt dat de opkomst van Hamas veranderingen in de Europese houding tegenover de Palestijnen heeft teweeggebracht. De *sense of urgency* nam met andere woorden af door de Palestijnse broederstrijd.

Dit brengt ons bij een tweede mogelijke verklaring: zelfidentificatie. Daar waar

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

de Europese identiteit zich tot voor kort vooral construeerde door zich af te zetten tegen het eigen vooroorlogse, fascistische verleden (Weaver, 1998, 90), een verleden dat nooit meer heden mocht worden, doet ze dit sinds 9/11 door zich tegengesteld als aan 'de islamitische Andere' te definiëren. Hiermee sluit Europa deels terug aan bij het negentiende-eeuwse oriëntalisme. Saïds (1990, 5-6) vaststelling blijft ook vandaag nog gelden: "the relationship between Occident and Orient is a relationship of power, of domination, of varying degrees of a complex hegemony (...) Orientalism is more particularly valuable as a sign of European-Atlantic power over the Orient than it is as a veridic discourse about the Orient". Enkel, nu krijgt de hegemonische relatie vorm door de creatie van een 'wij' (EU + Israël), die wordt geplaatst tegenover 'zij' ('islamieten'). Diez (2004, 328 en 332) ziet deze *geopoliticised identity discourse* als problematisch, omdat ze koloniale attitudes van superioriteit reproduceert die geworteld zijn in de constructie van een inferieure andere en een superieur zelf (niet zonder enige relevantie in dit licht is ook het opkomende discours van de joods-christelijke traditie in onze contreien). Verder bordurend vanuit het constructivisme zoals begrepen door Alexander Wendt (Zehfuss, 2002, 12) kunnen we besluiten dat de gepercipieerde belangen die gepaard gaan met deze identiteitsconstructie handelingen in het voordeel van Israël hebben gestuurd en gegenereerd.

De derde verklaring is de angst die bij veel landen leeft om uitgemaakt te worden voor 'antisemitisch', als ze Israël op zijn internationaal rechtelijke plichten wijzen – iets waarvoor de EU om historische redenen (Sjoah) uiteraard erg gevoelig blijft. Men kan zich echter vragen stellen bij de morele autoriteit van Israëlische bewindvoerders en lobbyisten wanneer de judeocide systematisch wordt geïnstrumentaliseerd bij elke kritiek op het Israëlische bewind in de bezette gebieden.

Ten slotte blijft de EU blindelings geloven in het *peace through trade* paradigma. Het argument dat intense economische samenwerking zou leiden tot vrede in het Midden-Oosten, zoals dit gebeurd was in het naoorlogse Europa, blijft nog steeds populair in diplomatieke kringen. Problematisch aan deze visie is dat men er altijd 'vergeet' bij te vertellen dat het Verdrag van Rome pas getekend kon worden nadat Duitsland zich met zijn buren had verzoend; nadat de staten elkaar erkenden als soeverein binnen erkende grenzen, en er een Marshallplan werd uitgetekend en geïmplementeerd vanuit de VS. Vanuit die startplaats kon *peace* gecontinueerd worden *through trade*. Khader (2006, 387) spreekt hierbij van de omgekeerde redenering: "En Europe, il y a eu d'abord réconciliation, normalisation et reconnaissance de l'intangibilité des frontières et ensuite un projet d'intégration régional. Or ce que l'Europe exige des Arabes est la démarche inverse: on coopère avec Israël avant la réconciliation et donc la fin de l'occupation. En somme, l'EU met la charrue devant les boeufs".

4. Conclusie

Zoals we hebben gezien is de kans reëel dat ook de UMZ vroeg of laat op de grenzen van Barcelona zal botsen. Het Barce-

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

lonaproces, dat van start ging in 1995, was er in geslaagd om de Arabische landen en Israël in één institutioneel kader te laten samenwerken. Desondanks heeft Israël sindsdien twee oorlogen tegen buurland Libanon gevoerd en de kolonisatie en het excessief militair geweld in de Palestijnse gebieden sterk opgedreven. De feestelijkheden voor de oprichting van de Unie voor de Middellandse Zee werden gauw verdrongen door de oorlog in Gaza. Ondanks alle goede voornemens is weer aangetoond dat een multilateraal, regionaal partnerschap zal blijven stoten op de grenzen van dit onopgeloste conflict. Zonder een oplossing voor dit zes decennia oude conflict is een politieke integratie van de Arabische landen met Israël en de EU een wensdroom, en staat de samenwerking om de uitdagingen in het Middellandse Zeegebied aan te pakken dus op de helling. Nochtans heeft de Unie voor de Middellandse Zee de verdienste een gelijkwaardiger en symmetrischer partnerschap te willen bewerkstelligen om zo andere lacunes van Barcelona I ongedaan te maken.

De vraag is niet of Europa een rol kan spelen in het dichten van de kloof met de zuidelijke mediterrane landen, de vraag blijft hoe Europa dit zal doen indien belangrijke historische obstakels niet het hoofd wordt geboden. Op 23 april bracht een legertje Franse oud-diplomaten en experts een adviesrapport uit voor de Franse president. In dit rapport werd benadrukt dat de bezetting van de Palestijnse gebieden en het uitblijven van een Palestijnse staat het epicentrum vormen van regionale labiliteit en bovendien ook de struikelblokken zullen blijven in de weg naar een grotere Euromediterrane gemeenschap en regio (Avicennarapport, 2007). Met het aantreden van de Amerikaanse president Obama, en zijn alvast retorische vastberadenheid om progressie te boeken in de resolutie van het Israëlisch-Palestijns conflict op basis van het Arabische vredesinitiatief en dus het internationaal recht, dient zich een uniek momentum aan. De noten zijn gekend, het klavier voorhanden; nu nog de pianist. De tandem EU-VS kan met een ferme *outside-in*-aanpak de conflictpartijen bewegen tot een finale oplossing. Zodoende zal het belangrijkste struikelblok in de creatie van een politieke en economische Euromediterrane samenwerking opgeruimd zijn.

Bibliografie

Aliboni, R. (1999). Italy and the Mediterranean in the 1990's. In S. Stavridis et al. (Eds.), *The Foreign Policies of the European Union's Mediterranean States and Applicant Countries in the 1990's* (pp. 73-97). London: Macmillan.

Al Jazeera (14 december 2008). Interview met Khaled Meshal, 20u Journaal.

Al Jazeera (19 september 2009). Timeline in Gaza Crisis.

Amin, S., & El Kenz, A. (2005). *Europe and the Arab World. Patterns and prospects for the new relationship*. London/New York: Zed Books.

Arab States Leery over Israel's Entry into Mediterranean Union. (7 juni 2008). *Haaretz*.

Benyaich, B. (2009a, 2 januari). Hoe de Europese Unie haar geloofwaardigheid verspeelde in het Israëlisch-Palestijns conflict. *De Morgen*.

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

Benyaich, B. (2009b, februari). Het politieke deficit van de EU in het Israëlisch-Palestijns conflict. *Samenleving en politiek,* 16 (2), 49-57.

Benyaich, B., & Maly, I. (14 mei 2008). Gevaarlijke simplismen over 60 jaar Israël. *De Morgen*.

Biscop, S. (2003). *Euro-Mediterranean Security. A Search for Partnership*. Aldershot: Ashgate Publishing Company.

Coppieters, B., & Fotion, N. (Eds.) (2002). *Moral Constraints on war: Principles and Cases*. Lanham/Md: Lexington Books.

Corm, G. (juli 2008). Foire d'empoigne autour de la Méditerranée. *Le Monde Diplomatique*.

De Vasconcelos, A. (2001). Europe's Mediterranean Strategy: the Security Dimension. In M. Maresceau, & E. Lannon (Eds.), *The EU's Enlargement and Mediterranean Strategies. A Comparative Analysis*. New York: Palgrave.

Diez, T. (2004). Europe's Others and the Return of Geopolitics. *Cambridge Review of international affairs*, *17 (2),* 320-335.

Duitsland verdedigt militaire actie. (29 december 2008). *De Standaard*.

EU Foreign Policy Chiefs Begin Mission to Seek Gaza Cease-fire. (4 januari 2009). *Haaretz*.

Euromediterrane ministerconferentie (27-28 november 1995), Barcelonaverklaring.

Euromediterrane ministerconferentie (3-4 november 2008). Final Statement, Marseille.

Europees Parlement (2009). *Resolutie van het Europees Parlement van 15 januari 2009 over de situatie in de Gazastrook. P6_TA-PROV(2009)0025*.

Europese Commissie (2008). *Communication from the commission to the European Parliament and the Council. Barcelona Process: Union for the Mediterranean*.

Farrell, M., Hettne, B., & Van Langenhove, L. (Eds.) (2005). *Global Politics of Regionalism. Theory and Practice*. London: Pluto Press.

Ferrero-Waldner, B. (11 juli 2008). Un Triple Défi à Relever. *Le Figaro International*.

Fisk, R. (7 juli 2009), Why Do they Hate the West so much, We Will Ask. *The Independent*.

Gilpin, R. (1981). *War and Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hettne, B. (2005). Regionalism and World Order. In M. Farrell, B. Hettne, & L. Van Langenhove (Eds.), *Global Politics of Regionalism. Theory and Practice*. London: Pluto Press.

Khader, B. (1999). *L'Europe et la Palestine: des croisades à nos jours*. Louvain-La-Neuve: L'Harmattan.

Khader, B, (2006). *Monde Arabe et Geopolitique Euro-Arabe*. Louvain-La-Neuve: Centre d'Etudes et de Recherches sur le Monde Arabe.

Khader, B. (1 juli 2008). Rondetafelgesprek, Brussel.

Khader, B. (2008). *L'Europe pour la Méditerranée. De Barcelone à Barcelone (1995-2008)*. Paris: L'Harmattan.

Kreish, Hassan (17 december 2008). Interview met Hassan Kreish, Brussel.

Loos, B. (5 november 2008). Arabes et Israéliens poussés à s'entendre. Compromis sur la Canebière, *Le Soir*.

Manners, I. (2002). Normative Power Europe. A Contradiction in Terms? *Journal of Common Market Studies*, *40 (2),* 235-258.

Now Get Back to Making Peace. (24-30 januari 2009). *The Economist*.

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

Saïd, E. (1991). *Orientalism*. London: Penguin Group.

Sarko's Southern Dream. (17 juli 2008). *The Economist*.

Sarkozy, N. (7 februari 2007). *Discours à Toulon*. http://www.u-m-p.org/site/index.php/s_informer/discours/nicolas_sarkozy_a_toulon.

Schimmelfennig, F., & Scholtz, H. (2007). *EU Democracy Promotion in the European Neighbourhood: Conditionality, Economic Development, and Linkage*. Paper for EUSA Biennial Conference, Montreal.

Schulz, H., & Schulz, M. (2005). The Middle East: Regional Instability and Fragmentation. In M. Farrell, B. Hettne, & L. Van Langenhove (Eds.), *Global Politics of Regionalism. Theory and Practice*. London: Pluto Press.

Schumacher, T. et al. (2008). *Putting the Mediterranean into Perspective*. Euromesco Paper 68.

Solana, J. (2002). *Europe's Place in the World*. Copenhagen: Danish Institute of International Affairs.

US Truce Efforts Have yet to Address Israel's Needs. (4 januari 2009). *Haaretz*.

Waever, O. (1998). Insecurity, Security and Asecurity in the West European Non-War Community. In E. Adler, & M. Barnett (Eds.), *Security Communities*. Cambridge: Cambridge University Press.

Zehfuss, M. (2002). *Constructivism in International Relations: The Politics of Reality*. Cambridge: Cambridge University Press.